

SOCIÁLNĚ-EKONOMICKÉ PŘÍSTUPY K TEORII RŮSTU V RÁMCI LITERATURY EKONOMIE HLAVNÍHO PROUDU¹

Luděk Kouba

Ve druhé polovině 80. let minulého století došlo v ekonomické teorii ke znovuoživení zájmu o teorii růstu. V období od druhé poloviny 80. let dodnes je dynamický rozvoj teorií růstu jedním z nejvýraznějších znaků ekonomické vědy. Na počátku této etapy byly dnes již klasické příspěvky P. Romera a R. Lucase usilující o endogenizaci tempa růstu, které daly prvotní impuls rozvoji nového přístupu k teorii růstu. Ten byl zpočátku známý jako teorie endogenního růstu, dnes bývá konsensuálně označován jako nová teorie růstu. Tento přístup, který metodologicky vychází z tradiční neoklasické teorie růstu, si v rámci ekonomie hlavního proudu rychle získal velmi silné postavení. V otázce vymezení teorie růstu hlavního proudu tak v současné době panuje relativně široká shoda: tvoří ji dva přístupy – neoklasická teorie růstu a nová teorie růstu.²

Vznik nové teorie růstu a rozsáhlé geopolitické změny na přelomu 80. a 90. let 20. století v podobě rozpadu sovětského bloku, které postavily před ekonomii nové téma transformace centrálně plánovaných ekonomik, představovaly významné impulsy pro rozvoj alternativních přístupů k teorii růstu. Jejich široce akceptovaná klasifikace doposud chybí, lze je však společně charakterizovat jako sociálně-ekonomické přístupy k teorii růstu. Narozdíl od teorií růstu hlavního proudu tyto alternativní přístupy přesunují pozornost od úzce definovaných ekonomických faktorů k faktorům neekonomickým. Jedná se zejména o faktory politické, institucionální a kulturní – tedy vesměs o faktory, jejichž studiem se zabývá široce definovaná nová institucionální ekonomie.³

V této souvislosti je zajímavý vztah ekonomie hlavního proudu, resp. mainstreamové literatury k těmto alternativním sociálně-ekonomickým přístupům k teorii růstu. Na jednu stranu lze tvrdit, že v soudobé ekonomii hlavního proudu panuje poměrně jasný konsensus ohledně významu některých základních institucí, zejména jasně definovaných a vymahatelných vlastnických práv, pro ekonomický rozvoj.⁴ Na druhou stranu je nutné zdůraznit, že v rámci

¹ Výsledky uvedené v příspěvku jsou součástí výzkumného záměru VZ MSM 6215648904 „Česká ekonomika v procesech integrace a globalizace a vývoj agrárního sektoru a sektoru služeb v nových podmínkách evropského integrovaného trhu“, tématického okruhu 01 „Makroekonomická a mikroekonomická výkonnost české ekonomiky a hospodářsko-politická opatření vlády ČR v podmínkách evropského integrovaného trhu“ realizovaného za finanční podpory ze státních prostředků prostřednictvím MŠMT.

² Kritici nové teorie růstu potom dodávají, že tato „nová“ teorie je pouze doplněním či rozpracováním tradičního neoklasického přístupu. Např. A. P. Thirlwall (2002) tvrdí, že většina „nových“ růstových teoretiků, zejména R. Barro, jsou jednoznačně neoklasičtí ekonomové v přestrojení.

³ Patrně jediným staronovým přístupem k teorii růstu, který se rozvíjí v posledních dvou dekadách, stojí mimo hlavní proud a nelze jej přiřadit k široce vymezené nové institucionální ekonomii je tzv. geografická hypotéza. Byť např. S. Engerman a K. Sokoloff (2003) zařazují přírodní zdroje a klima, tedy klíčové faktory, na nichž různé verze geografické hypotézy staví, mezi ekonomické faktory. A protože z další argumentace autorů vyplývá, že s ekonomickými faktory operuje ekonomie hlavního proudu, lze implikovat, že geografická hypotéza má podle nich myšlenkově nejbližší k neoklasické teorii růstu.

⁴ V tomto kontextu se nabízí použití pojmu metainstituce D. Rodrika (2000).

učebnicového výkladu teorie růstu je těmto alternativním přístupům stále věnována neadekvátně skromná pozornost.

Cílem tohoto příspěvku je provést analýzu výskytu soudobých sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu v rámci učebnicového výkladu ekonomie hlavního proudu a poukázat tak na rozpor mezi významem, jenž je institucím obecně přikládán, a pozorností, která je jim v literatuře hlavního proudu věnována.

Text je členěn na dvě základní části: analýzu české literatury a analýzu zahraniční literatury. V části věnované české literatuře je provedena ucelená analýza učebnicového výkladu teorie růstu od úrovně středně pokročilých kurzů makroekonomie a monografií specializovaných výhradně na růstovou problematiku. V rámci jednotlivých publikací je analyzováno především celkové pojetí výkladu, struktura růstových kapitol a následně míra pozornosti, kterou autoři věnují alternativním přístupům. V případě zahraničních literatury je metodický postup obdobný s tím rozdílem, že z pochopitelných důvodů se nemůže jednat o úplný přehled existující literatury.

Klasifikace teorií růstu a sociálně-ekonomické přístupy v rámci učebnicového výkladu v české literatuře

V kapitolách mainstreamových učebnic ekonomie - ať už akcentují převážně liberální či spíše keynesiánská východiska - zcela dominují růstové přístupy vycházející z neoklasické produkční funkce. Přesahy jdoucí nad rámec rozlišení neoklasické teorie růstu (Solowův model) a nové teorie růstu (dříve nazývané teorie endogenního růstu) jsou již vzácnější, zmínky o institucionálních přístupech k teorii růstu doposud v českých učebnicích makroekonomie nalezneme zcela sporadicky.

Pro stručné představení standardních přístupů k teorii růstu a současně jako srovnávací základ pro další analýzu můžeme využít české vydání klasické učebnice „Makroekonomie“ autorů R. Dornbusche a S. Fischera (1994), která po vymezení výchozí produkční funkce představuje právě dva výše zmíněné přístupy. Autoři shrnují (str. 270), že neoklasická teorie růstu zavádí pojem rovnováha stálého stavu, ve kterém za absence technologického pokroku zůstává výstup na obyvatele konstantní. Úroveň důchodu ve stálém stavu je dána mírou úspor a růstem obyvatelstva. V případě, že nedochází k technologickému pokroku, tempo růstu celkového výstupu ve stálém stavu se rovná tempu růstu obyvatelstva. Zvýšení míry úspor potom vede k přechodnému zvýšení tempa růstu výstupu. Po dosažení nového stálého stavu se již tempo růstu nemění, úroveň výstupu na obyvatele je však vyšší. Za přítomnosti technických změn odpovídá tempo růstu výstupu na obyvatele míře technologického pokroku. Celkový výstup pak roste tempem, které se rovná součtu tempa růstu technologického pokroku a tempa růstu počtu obyvatel. V neoklasické teorii růstu je růst exogenní veličinou.

Druhým klíčovým závěrem je myšlenka konvergence (str. 258), podle níž chudé země zůstávají chudé kvůli nedostatku kapitálu. Podaří-li se těmto zemím zvýšit míru úspor a budou-li mít přístup k vyspělým technologiím, jejich životní úroveň se začne přibližovat bohatým zemím.

Teorie endogenního růstu (str. 259, 270), jejíž stěžejní příspěvky pocházejí z 80. let, se snaží učinit z tempa růstu endogenní proměnnou, tzn. proměnnou určenou v rámci teorie. Podle Dornbusche a Fischera tak činí buď endogenizováním tempa technologického pokroku nebo prostřednictvím konstantních výnosů z rozsahu, které mohou být akumulovány.

V rámci obou zmíněných teorií růstu Dornbusch a Fischer opakovaně zmiňují v rámci ekonomie hlavního proudu tradiční zdroje růstu: investice do fyzického a lidského kapitálu, investice do infrastruktury, růst míry úspor a růst produktivity.

Nad rámec dvojice standardních růstových přístupů nalezneme v rámečku „Prorůstové politiky“ (str. 260) několik poznámek o úloze politické ekonomie. Z našeho pohledu stojí za pozornost zmínění M. Olsona, resp. jeho teze, že ve stabilních společnostech lze prosazovat skupinové zájmy do takové míry, že to vede „k zamrznutí ekonomiky a ke zpomalení jejího rozvoje.“

Podíváme-li se na nejpoužívanější původní českou učebnici makroekonomie pro středně pokročilé kurzy Miloše Macha (Makroekonomie II, 2001), výčet růstových teorií je totožný, na rozdíl od předchozího textu je Solowův model rozpracován a více formalizován. Vedle *neoklasického modelu a teorie endogenního ekonomického růstu* přidává Mach stručnou kapitolu o *ostatních aspektech ekonomického růstu* (str. 354-355). Zde upozorňuje na ekologické limity růstu a krátce zmiňuje také institucionální ekonomii, podle níž „institucionální rámec má významný vliv na efektivnost ekonomiky země, jakož i na tempo (míru) růstu produktu na obyvatele. Soukromé vlastnictví, resp. jeho atributy, tj. dělitelnost, převoditelnost a vymahatelnost vlastnických práv, důsledný právní rámec ekonomické činnosti, tržní alokace zdrojů, politická svoboda a ostatní atributy jsou shledávány jako základní předpoklady efektivnosti růstu.“

Širší spektrum růstových modelů nabízí B. Kadeřábková (Úvod do makroekonomie – neoklasický přístup, 2003); s výjimkou obvyklé úvodní analýzy *jednoduchého neoklasického modelu růstu* se jedná spíše o výčet doplněný velmi stručnými charakteristikami. Jak vyplývá již z názvu knihy, pozornost je opět zaměřena na přístupy vycházející z neoklasické produkční funkce, nicméně kapitola „Historický aspekt teorie růstu“ uvádí i další jména. Mezi autory, kteří dali podněty k rozvoji teorie růstu ve 20. století, jsou zmínění J. M. Keynes (problém blokování růstu), A. Hansen (teorie stagnace, stav zralosti) a C. Clark (teorie tří sektorů, pokles investic a zpomalování technického pokroku v terciálním sektoru). Jen krátce je představen učebnicový keynesiánský model R. F. Harroda.

V rámci historického exkurzu přechází Kadeřábková k subkapitole „Vývoj endogenního pojetí technického rozvoje“, která je zpracována poměrně netradičním způsobem. Autorka neomezuje teorii endogenního růstu jen na 80. a 90. léta a nejcitovanější přístupy P. Romera a R. Lucase (ten překvapivě není zmiňován vůbec), ale představuje i řadu myšlenkově příbuzných konceptů z 50. až 70. let 20. století. Jako pionýrské práce *endogenního pojetí technického rozvoje* uvádí přístupy K. J. Arrowa (1962, koncept „učení za pochodu – learning by doing“, investice a technický pokrok jsou úzce propojeny) a postkeynesiánského ekonomu N. Kaldora (1957, odlišuje růst produktivity v důsledku působení kapitálu a v důsledku působení technického pokroku). Oba přístupy mají společný závěr, že míra růstu ve stacionárním stavu je nezávislá na chování úspor.

Z tzv. AK modelů (produkční funkce typu $Y = AK$) Kadeřábková blíže představuje Frankel-Romerův model (1962, 1990), který vychází z myšlenky, že znalosti jsou samy určitým druhem kapitálového statku. Model popírá myšlenku konvergence: čím vyšší je počet firem, tím více bude externalit vytvářejících technické znalosti a rychlejší tempo růstu; velké ekonomiky mohou růst rychleji než malé.

První modely růstu, v nichž vystupuje technický pokrok jako důsledek vědomých ekonomických rozhodnutí, vytvořili W. D. Nordhaus a K. Shell (1969, 1973, výzkum je motivován dosažením monopolní renty). Následuje klasický koncept P. Romera (1986), kde v důsledku pozitivních externalit plynoucích z investic do lidského a fixního kapitálu dochází k rostoucím výnosům z rozsahu. Tempo růstu proto může být vyšší, než odpovídá tempu růstu obyvatelstva a technického pokroku v Solowově modelu.

Bez uvedení autorů Kadeřábková jmenuje *modely s populačním růstem* a přechází k *modelům s konstantními výnosy z rozsahu kapitálu*. Z nich představuje koncepty N. G. Mankiwa (1995) a H. Uzawy (1965), které vycházejí ze širšího pojetí kapitálu zahrnujícího i investice do lidí. Tím redukuje problém klesající produktivity, a akumulace kapitálu pak postačuje k udržení dlouhodobého růstu na obyvatele. Závěrem růstové kapitoly věnuje Kadeřábková pozornost J. A. Schumpeterovi. Zajímavý je v tomto ohledu jak rozsah textu, tak označení „Schumpeterovský přístup k teorii endogenního růstu“.

Kadeřábková sice představuje i méně rozšířené růstové koncepty, ovšem takřka výhradně doplňující či blízké mainstreamové teorii růstu. Při hledání alternativních přístupů nalezneme opět pouze obecné zmínky o významu institucionálního prostředí pro dosahování *podmíněné konvergence*: „Empiricky se zdá, že nejdůležitější příčinou odlišných cílových pozic je to, že se země liší ve veřejných politikách včetně rozdílů základních institucí. Např. jestliže země nedokáže ochránit vlastnická práva, omezuje obchod, vydává příliš mnoho zdrojů na neproduktivní aktivity, má málo rozvinutou infrastrukturu (zejména dopravu a spoje), funguje jako by měla nízkou úroveň technologie“ (str. 206-207).

Z trojice původních českých učebnic makroekonomie pro středně pokročilé kurzy věnuje nejvíce pozornosti alternativním koncepcím R. Holman (Makroekonomie – středně pokročilý kurz, 2004). Po standardním představení *neoklasického modelu růstu a teorie endogenního růstu* je zařazena kapitola „Společenské instituce a hospodářský růst“.

Kapitola obsahuje množství popisných i empirických příkladů a až poté následuje zobecnění problému. Úvodem Holman připomíná: neoklasická teorie konstatuje, že technologický pokrok probíhá; v teorii endogenního růstu technologický pokrok probíhá v důsledku investic do výzkumu a vzdělání. Nezodpovězena však zůstává otázka, „za jakých podmínek lidé a firmy investují do fyzického i znalostního kapitálu“ (str. 207). Historickými příklady (úspěch Anglie v 18. a 19. století, německý hospodářský zázrak po druhé světové válce) i příklady ekonomických selhání mnoha rozvojových zemí Holman podporuje tvrzení, že *určité společenské instituce* jsou nutným předpokladem podnikání a investic a potažmo i hospodářského růstu. Holman charakterizuje instituce jako „formální nebo neformální pravidla chování, jejichž dodržování je vynucováno zákonnými nebo morálními sankcemi“ (str. 212). Dále tvrdí, že „základní společenskou institucí, která je nezbytná pro hospodářský růst, je vlastnictví (soubor práv – zejména právo vlastněnou věc užívat, právo mít z ní výnosy, právo ji pronajmout a právo ji prodat).“ Podle míry jistoty vlastnictví Holman rozděluje 3 typy společenských systémů: vládu silnějšího, vládu vládců a vládu zákona. V rámci vlády zákona musejí zákony respektovat i ti, co vládnou, existují nezávislé soudy. Zákonem definovaná ochrana vlastnictví je nejen formální, nýbrž i reálná.

Holmanův pohled na růstovou problematiku, kde kombinuje důsledně liberální a institucionální argumentaci – např. „hospodářský růst mnoha chudých zemí není ve skutečnosti blokován

nedostatkem kapitálu nebo technologií, ale nedostatečnou ochranou a jistotou vlastnických práv, byrokratickými překážkami a všudypřítomnou korupcí“ (str. 213), popř. „ať posuzujeme hospodářský růst podle kteréhokoli růstového modelu, základními předpoklady růstu je respektování a ochrana soukromého vlastnictví, svobodný obchod a svoboda podnikání“ (str. 215) – lze s jistotou mírou autorské licence označit jako *rakouské law & economics*. Holmanovo jasné přihlášení se k významu určitých společenských institucí jako základních předpokladů pro úspěšný hospodářský rozvoj je v rámci českých učebnicových klasifikací teorií růstu ojedinelé.

Posuneme-li se za hranice tématicky širokých učebnic makroekonomie, vznikly v České republice dvě monografie zaměřené na problematiku hospodářského růstu. První z nich představují skripta Vysoké školy ekonomické autorů M. Čiháka a T. Holuba „Teorie růstové politiky“ (2000), druhou je studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky „Předpoklady a faktory dynamického růstu české ekonomiky ve světle nové teorie a empirie růstu“, jejímiž autory jsou J. Frait a M. Červenka (2002).⁵

Struktura prvního textu je následující. Čihák a Holub začínají výklad historickým přehledem obsahujícím i ojedinelou přehledovou tabulku „Vývoj moderní teorie růstu na pozadí vývoje světové ekonomiky“ (str. 11). Následuje pasáž věnovaná keynesiánským modelům, kde je tradiční Harrodův model doplněn komparací s modelem N. Kaldora v postkeynesiánském duchu.

Hlavní pozornost věnují Čihák a Holub *neoklasické teorii růstu* (str. 16-90), která blíže představuje i dva alternativní neoklasické modely rozvíjející Solowův model, a to Ramseyův model s nekonečně žijícími domácnostmi a Diamondův model s překrývajícími se generacemi. Oba modely pracují se Solowovým předpokladem neoklasické produkční funkce, ovšem opouštějí jeho předpoklad konstantní míry úspor určené na makroekonomické úrovni. Tu odvozují z mikroekonomického chování na úrovni domácností. Tato modifikace umožňuje analyzovat vliv jednotlivých politik na dlouhodobý růst.

Po představení nové teorie růstu následuje kapitola „Empirické studie hospodářského růstu“, která uvádí řadu zpochybnění obecné platnosti obou růstových teorií. Na jejich základě autoři konstatují, že „jedním ze závažných závěrů průřezových studií hospodářského růstu je pozorování, že významný účinek na měřená tempa růstu mají vedle proměnných zmiňovaných standardními teoriemi růstu jako je míra úspor či tempo populačního růstu, také šoky typu změn ve směnných relacích a proměnné vyjadřující makroekonomickou politiku. To znamená, že dokonce i když země plně využívají své primární vstupy, mohou se pohybovat hluboko pod svými teoretickými produkčními funkcemi“ (str. 133). Autorem této myšlenky je M. Olson: „Tvrzení o suboptimálnosti (politik a institucí - pozn. autora) je založeno na poznatku, že instituce a politiky nejsou dány pouze individuální racionalitou a že zde hrají důležitou úlohu mj. politické struktury, právní systém či tlaky lobbyistických skupin“ (str. 134). Čihák a Holub současně prezentují Olsonovu práci jako jednu z „prvních vln nové vlny v ekonomii růstu“ a tento proud označují jako nová politická ekonomie. Ta se od předchozího výzkumu liší snahou o endogenizaci politických faktorů. Nové politické ekonomii věnují Čihák a Holub osmou kapitolu.

⁵ Vedle těchto dvou vznikla ještě monografie třetí Varadzin, F. a kol.: „Ekonomický rozvoj a růst“ (2004). Tou se však nebudeme zabývat, neboť v autorském kolektivu najdeme opět J. Fraitu a M. Červenku, tzn. výklad ve sledovaných kapitolách je velmi blízký.

Závěrečná, devátá kapitola „Nedokonalosti finančního systému a dlouhodobý růst“ rovněž obsahuje některé standardními teoriemi růstu opomíjené faktory. Zabývá se např. otázkou vynutitelnosti kontraktů, které jsou v tomto pojetí pouze částečně vynutitelné a v řadě případů navíc jen s vynaložením značných nákladů. Čihák a Holub upozorňují na důsledky, které mohou mít finanční nedokonalosti pro alokaci kapitálu a dlouhodobý růst. Závěrem kapitoly autoři shrnují: „Význam kvality institucí a distribuce bohatství pro celkovou výkonnost ekonomiky jsou hlavní body, v nichž se modely s nedokonalými finančními trhy liší od neoklasické teorie růstu. To má významné důsledky pro realizaci hospodářské politiky. Snahou vlády by mělo být budovat efektivní finanční a právní instituce, které umožní co největší uvolnění úvěrových omezení a tím i efektivnější alokaci kapitálu. Tento závěr potvrzují i mezinárodní empirické studie dlouhodobého růstu, které poukazují na podmíněnost dlouhodobé konvergence ekonomik řadou institucionálních faktorů“ (str. 159).

Na závěr jsme si nechali nejzajímavější českou publikaci na téma hospodářský růst – „Předpoklady a faktory dynamického růstu české ekonomiky ve světle nové teorie a empirie růstu“ autorů J. Frait a M. Červenky (2002). Na rozdíl od všech předchozích prací se nejedná o učební text, nýbrž o analytickou studii, jejímž hlavním cílem bylo „prezentovat logický rámeček založený na moderní teorii a empirii růstu, který by komplexně dokumentoval, které faktory jsou a které naopak nejsou podstatné pro zajištění dlouhodobého ekonomického růstu“ (str. 91). Dalším cílem práce bylo aplikovat tyto závěry do podoby doporučení pro transformující se Českou republiku. Metodologicky se autoři snaží vycházet z *neoklasické teorie*, kterou i přes řadu výhrad považují za vhodné východisko k analýze hospodářské dynamiky. Přitom zdůrazňují, že neoklasickou teorii růstu je nutné doplnit o důležité aspekty, zejména instituce a časový rozměr.

Úvodem autoři nabízejí reprezentativní, přehledné a výstižně glosované shrnutí vývoje teorie růstu. Počátky moderní teorie růstu spatřují již v pracích Ramseye (1928) a Schumpetera (1934), jejichž myšlenky ovšem byly akceptovány až o několik desetiletí později. V polovině 20. století vznikly keynesiánské příspěvky k teorii růstu, jež vyústily v závěr, že tržní ekonomika nedisponuje samoregulačními mechanismy ani v krátkém, ani v dlouhém období. Na nejznámější práce R. Harroda (1939) a E. Domara (1946), tzv. modely s rovnováhou na ostří nože, navázali postkeynesiánští autoři N. Kaldor (1955, 1956), R. Kahn (1959), L. Passinetti (1961, 1962), J. Robinsonová (1962). Tito autoři většinou v návaznosti na polského marxistu M. Kaleckého vycházeli z rozdělení společnosti na třídu kapitalistů a třídu dělníků a zásadní význam v jejich modelech má míra úspor v kontextu teorie rozdělování. Frait a Červenka dodávají, že tyto modely, které ve své době získaly značnou pozornost, se z dnešního pohledu jeví jako nevýznamné.

Hlavní stavební kameny moderní teorie růstu byly položeny v 50. letech R. Solowem (1956) a T. Swanem (1956). (Těmto příspěvkům Frait a Červenka věnují samostatnou subkapitulu 2.3.) Jako další významný vklad teorii růstu autoři uvádějí příspěvek N. Kaldora (1963), který definoval několik konvenčních pravd o ekonomickém růstu, jež podle nich lze i dnes považovat za platné:

- důchod na osobu v čase roste a tempo růstu nevykazuje tendenci k poklesu,
- fyzický kapitál na osobu v čase roste,
- míra výnosu z kapitálu je téměř konstantní,
- poměr fyzického kapitálu k výstupu je téměř konstantní,

- podíly práce a fyzického kapitálu na důchodu jsou téměř konstantní,
- tempo růstu důchodu na osobu mezi zeměmi se významně odlišuje.

Za první pokusy o endogenizaci neoklasického modelu označují Frait a Červenka příspěvky D. Casse (1965) a T. Koopmanse (1965), kteří zavedením Ramseyovy analýzy spotřebitelské optimalizace získali endogenní determinaci míry úspor. Následná endogenizace technologického pokroku v rámci neoklasického modelu je však podle Frait a Červenkou problematická, neboť předpokládá porušení standardního předpokladu dokonalé konkurence.

Zatímco většina autorů v přehledech teorie růstu přechází období od 60. let do poloviny 80. let mlčením, Frait a Červenka nabízejí zajímavé shrnutí této etapy, které je na místě uvést: „Práce Casse a Koopmanse i z tohoto důvodu (rozpor s předpokladem dokonalé konkurence – pozn. autora) dokončily tvorbu neoklasického modelu, růstová teorie se stala přetechnizovanou a ztratila kontakt s realitou. Ekonomové, kteří se zabývali rozvojem chudších zemí, aplikovali jednoduché pragmatické modely či rozvíjeli sociálně-historické modely růstu, a tím se analýza hospodářského růstu rozvojila. Občas se objevily určité pokusy o rozvoj růstové teorie, ty však nezískaly významnější pozornost ekonomické obce, neboť nenabídky rigorózní a teoreticky konzistentní rámec pro vysvětlení determinant dlouhodobého růstu, natož pro empirickou verifikaci svých názorů. ... Někomu se může zdát paradoxní, že prvotní impulsy k nové vlně teoretického zájmu o růst přišly do značné míry od víceméně neoklasických ekonomů“ (str. 9-10).

Tyto prvotní impulsy představují práce P. Romera (1986) a R. Lucase (1988), které Frait a Červenka ztotožňují se vznikem *nové teorie růstu* (kapitola 2.4). Jako hlavní důvod vzniku nové teorie růstu uvádějí úmysl řady autorů „definovat explicitní paradigma, ve kterém je dlouhodobý růst determinován v rámci endogenních modelů a ve kterém má vládní politika na dlouhodobý růst významný efekt“ (str. 11). Frait a Červenka rozlišují dvě fáze nové teorie růstu. První z nich představuje spíše pokusy o doplnění a modernizaci neoklasického růstového modelu. Romer (1986), Lucas (1988) a S. Rebelo (1991) vycházejí ze širokého pojetí kapitálu (zahrnuje fyzický i lidský kapitál, popř. znalosti); vzhledem k pozitivním externalitám z lidského kapitálu a šíření znalostí mezi výrobci nedochází ke klesajícím výnosům. Druhou fází reprezentují modely endogenního růstu, v nichž je technický pokrok výsledkem záměrného výzkumu a vývoje a ocenění této aktivity vyplývá ze získaného monopolního postavení. Autory tzv. *R&D modelů* jsou zejména Romer (1987, 1990), G. Grossman a E. Helpman (1991) a P. Aghion a P. Howitt (1992).

Do kapitoly věnované nové teorii růstu zařadili Frait a Červenka dva vlivné alternativní příspěvky k teorii růstu – M. Olsona, kterého Čihák a Holub uvádí v rámci tzv. nové politické ekonomie, a poprvé v rámci přehledu teorie růstu v české literatuře i D. Northa.

V předchozím přehledu již zmíněný Olsonův příspěvek a příspěvky Northa (1990, 1994, 1995) mají podle Frait a Červenky mnoho společných východisek i závěrů. Podle Olsona závisí výkonnost ekonomiky zejména na „dlouhodobém institucionálním rámci: na právním systému, který umožňuje vynucovat kontrakty a chránit vlastnická práva, na politických strukturách, na rozsahu zájmových lobbyistických skupin a stupni kartelizace ekonomiky“ (Frait, Červenka, str. 21). Podobně podle Northa je „ekonomický růst určován do značné míry směsicí formálních pravidel, neformálních norem a způsobů jejich vynucování“ (Frait, Červenka, str. 22).

Práce Frait a Červenky v rámci české literatury zabývající se teorií růstu (snad s výjimkou Holmana, kde je ovšem problematika výrazně méně rozpracována) nejsilněji zdůrazňuje význam faktorů, které standardní teorie růstu obvykle opomíjejí, popř. zmiňují pouze okrajově. To dokládá i relativně podrobné představení alternativních konceptů v rámci kapitoly věnované nové teorii růstu. Stejně tak v samotném závěru studie autoři uvádějí: „Pomalý růst je naopak výsledkem nejednoznačných vlastnických práv odrazujících od investování a nedostatku respektu k zákonům, které zabraňují vzájemnému obchodu lidí, kteří se společně dobře neznají. Makroekonomická politika je pro růst rovněž důležitá, institucionální a mikroekonomické faktory jsou ovšem primární“ (str. 93).

Klasifikace teorií růstu a sociálně-ekonomické přístupy v rámci učebnicového výkladu v zahraniční literatuře

Stejně jako přehled shrnující zpracování teorie růstu v české literatuře, můžeme uvést tuto část klasickou učebnicí „Macroeconomics“ R. Dornbusche, S. Fishera a R. Startze, tentokrát devátým vydáním z roku 2004. Rovnou ovšem můžeme podotknout, že oproti o deset let staršímu v češtině dostupnému vydání jsou změny ve zpracování teorie růstu převážně formálního charakteru. Tou nejzřejmější je rozdělení růstové problematiky do dvou samostatných kapitol, originálně nazvaných „Růst a akumulace“ a „Růst a politika“. Pod těmito pojmy se však skrývá konvenční obsah v podobě neklasické, resp. nové teorie růstu. Z alternativních konceptů tentokrát nalezneme pouze nedlouhou zmínku týkající se konceptu *sociální infrastruktury* autorů R. Halla a Ch. Jonese (blíže v dalším textu).

Značnou pozornost teorii růstu věnuje americký ekonom D. Romer v publikaci „Advanced Macroeconomics“ (2001) - tématu jsou věnovány hned tři z celkových jedenácti kapitol. Práce nejprve představuje Solowův růstový model, který je zde vnímán jako východisko téměř všech růstových analýz. Druhá kapitola uvolňuje předpoklady Solowova modelu, že míra úspor je dána exogenně a je považována za fixní, v podobě Ramseyova a Diamondova modelu. Třetí kapitola představuje novou teorii růstu a je rozdělena do dvou částí. Část A podrobně prezentuje modely výzkumu a vývoje (R&D modely), část B se pokouší vysvětlit rozdíly v ekonomické úrovni mezi jednotlivými zeměmi. Zde se také dostává pozornosti i alternativním růstovým hypotézám.

Romer konstatuje, že akumulace fyzického a lidského kapitálu má svůj význam, ale pro vysvětlení enormních rozdílů v ekonomické výkonnosti je potřeba jít více do hloubky a prozkoumat determinanty těchto nejbližších zdrojů nerovnosti. Jako nejperspektivnější hypotézu Romer uvádí vysvětlení R. Halla a Ch. Jonese (1996, 1999), založené na konceptu *sociální infrastruktury* (social infrastructure). Ta je definována jako soubor institucí a politik, které zvýhodňují investice a výrobu oproti spotřebě a činnostem založeným na *vyhledávání renty* (rent seeking). Mezi tyto činnosti jsou řazeny nejen typické příklady jako nezákonné jednání nebo tlak lobbystických skupin na získání např. daňových zvýhodnění, ale i méně čisté formy jako cenová diskriminace apod. Romer v této souvislosti prezentuje specifický *model výroby, ochrany a kořistění* (model of production, protection and predation), který analyzuje motivace a rozhodování subjektů mezi produktivními činnostmi a vyhledáváním renty (str. 150-156). Rozdíly v rozsahu vyhledávání renty v jednotlivých zemích označuje tato hypotéza jako důležitý zdroj rozdílů v ekonomické výkonnosti mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi.

Romer cituje řadu článků obhajujících myšlenku, že politiky a instituce, ovlivňující volbu mezi výrobou a vyhledáváním renty, jsou klíčovými faktory ekonomické výkonnosti. Empirické důkazy této myšlenky shrnuje do tří typů. Za nejpřesvědčivější Romer považuje argumentaci

M. Olsona na příkladech rozdělených zemí (Německo, Korea, Čína). Druhý typ důkazu, který Romer zmiňuje pouze v obecné rovině, představují analýzy poměru kapitál-výstup. Za poslední typ důkazu označuje Romer statistické odhady vztahu mezi společenskou infrastrukturou a ekonomickou výkonností. Zde odkazuje na řadu článků, z nichž jmenujme Sachse a Warnera (1995), Knacka a Keefera (1995), Acemoglu, Johnsona a Robinsona (2000). Blíže Romer představuje opět způsob výpočtu u Halla a Jonese, nicméně s konstatováním, že vzhledem k řadě technických problémů při měření a výpočtech nelze tyto důkazy považovat za přesvědčivé.

Ještě problematičtější jsou podle Romera snahy o hlubší analýzu determinant sociální infrastruktury (zde hovoří o „spekulacích“ a „útržcích poznání“). I v této oblasti analýzy Romer rozlišuje tři směry výzkumu. První z nich zkoumá pobídky, které vytvářejí existující systém. Romer diskutuje např. situaci absolutistické diktatury, kde diktátor může znárodnit jakýkoliv soukromý majetek. Druhá linie výzkumu (podle Romera „spekulací“) se zabývá vlivem faktorů, které lze označit jako kulturní hypotéza. Společnosti mají pevně zakořeněné charakteristiky (náboženství, model rodiny) které významně determinují existující model sociální infrastruktury. Třetí směr výzkumu rozvíjí myšlenku, že model společenského uspořádání v zemi je výsledkem vědomé individuální volby vůdců.

Romer rovněž upozorňuje na značně širokou definici samotného pojmu *sociální infrastruktura*. Ta se stává problémem zejména při otázce, jakými konkrétními kroky mohou tvůrci hospodářské politiky přispět k nárůstu životní úrovně. Romer vidí dvě možné cesty, jak tuto hypotézu přiblížit lepší využitelnosti v praktické hospodářské politice. První spočívá v identifikaci těch aspektů společenské infrastruktury, které jsou obzvláště důležité, jako např. ochrana vlastnických práv nebo politická stabilita. Druhou představuje identifikace proměnných ovlivňovaných společenskou infrastrukturou, které jsou obzvláště důležité, např. druh kapitálu s významnými pozitivními externalitami.

Romer alternativním hypotézám věnuje prostor, odkazuje na velké množství příslušných článků a je zřejmé, že úloze institucí v ekonomickém životě přiznává význam. To dokumentuje i názor v poslední růstové subkapitole (str. 160): hospodářské zázraky (např. poválečná obnova Německa) i hospodářská selhání (např. kulturní revoluce v Číně v 60. letech) jsou obvykle důsledkem velkých a rychlých změn ve společenské infrastruktuře. Zajímavé ovšem je, že celou tuto širokou problematiku důsledně zastřešuje ne zcela tradičním pojmem Halla a Jonese *sociální infrastruktura* (social infrastructure).

Zcela standardní přehled růstové problematiky nabízejí nizozemští autoři B. Heijdra a F. van der Ploeg v publikaci „Foundation of Modern Macroeconomics“ (2002). Inkriminovaná část textu začíná výčtem Kaldorových stylizovaných fakt o hospodářském růstu (viz výše), které jsou doplněny o reinterpretaci P. Romera (1989). Poté již autoři pokračují formalizovaným výkladem Solow-Swanova modelu a Ramseyova modelu s nekonečně žijícími domácnostmi v rámci neoklasické teorie.

Závěrečná část kapitoly je věnována problematice *endogenního růstu*. Zde Heijdra a van der Ploeg rozlišují tři stěžejní přístupy. První z nich představují AK modely, např. Romer (1986), Barro (1990), Rebelo (1991); Heijdra a van der Ploeg pro tyto modely používají termín „Capital-fundamentalist“. Druhý přístup zdůrazňuje význam akumulace lidského kapitálu coby motoru růstu, zejména Lucas (1988). Třetí skupinu studií v literatuře endogenního růstu představují R&D modely, Romer (1987), Aghion a Howitt (1992), Grossman a Helpman (1991). Alternativní přístupy k teorii růstu Heijdra a van der Ploeg zcela opomíjejí, chybí dokonce i tradiční zmínka o významu institucionálního prostředí pro úspěšný hospodářský růst.

Jako svého druhu raritní lze uvést britskou publikaci „Advanced Macroeconomics – A Primer“ (2002), a to hned ze dvou hledisek. Její autoři P. Minford a D. Peel věnují teorii růstu pouhých 7 stran z celkového počtu 548 a patrně jako jediní autoři učebnice makroekonomie opomíjejí Solowův model. Pro úplnost dodejme, že prostor vymezený teorií růstu je rozdělen do dvou částí nazvaných „Exogenní růst“ a „Endogenní růst“. V navazující subkapitole „Politická ekonomie strany nabídky“ autoři uvádějí, že existuje také rozsáhlá literatura zabývající se vznikem a evolucí institucí, které urychlují či brání hospodářskému růstu. V této souvislosti jsou zmíněny i práce D. Northa a M. Olsona.

Skromnou kapitolu „Hospodářský růst“ nabízí rovněž třetí vydání „Macroeconomics – A European Text“ autorů M. Burdy a Ch. Wyplosze (2001). Po výčtu Kaldorových stylizovaných faktů autoři představují jednotlivé aspekty růstu v duchu Solowova modelu (akumulace kapitálu, populační růst, technologický pokrok). Závěrem je připojen velmi krátký úvod do teorie endogenního růstu.

Specializovanou učebnici představuje „Wachstumstheorie“ („Teorie růstu“) německého autora L. Bretschgera (1998). V textu, který používá analytický aparát pouze v míře nezbytně nutné, nalezneme několik zajímavých pasáží. Výklad začíná výčtem stylizovaných faktů podle Kaldora a Romera a hned po něm následuje netradiční klasifikace metodických přístupů v teorii růstu. Bretschger uvádí čtyři způsoby: sociologicko-ekonomické analýzy oblastí (soziologisch-ökonomische Feldanalyse), historicko-evoluční teorie, empiricko-statistické analýzy, teorie v podobě matematických modelů (exakte Modelltheorie). Jednotlivé přístupy se liší zejména v míře abstrakce, v míře agregace a v míře obecnosti výsledků. Bretschger podotýká, že v moderní makroekonomii, a tedy i v jeho knize, převládá poslední z metodických přístupů.

Bretschger tvrdí, že pro *teorii v podobě matematických modelů* je typická vysoká míra abstrakce, která vede k silné „redukcí komplexnosti“. Moderní makroekonomie často argumentuje na vysoce agregované úrovni a usiluje o obecnou platnost závěrů a doporučení. Bretschger ovšem příznává rovněž pozitivní vliv ostatních metodických postupů na teorii růstu hlavního proudu, např. právě tvorba *stylizovaných faktů* (empiricko-statistické metody) i další. Na str. 8 Bretschger uvádí rovněž ne zcela konvenční grafické schéma „Vznik nové teorie růstu“, ve kterém najdeme mimo jiné J. A. Schumpetera, *evoluční teorie*, *průmyslové hospodářství* a *neokeynesiánskou teorii růstu* (Neukeynesianische Wachstumstheorie). Tento pojem je poněkud zavádějící, neboť jako představitel je zde uveden N. Kaldor, konvenčně vnímaný jako postkeynesiánský ekonom.

Vlastní výklad teorií růstu je zahájen výkladem Domarova a Harrodova modelu, oba modely jsou představeny nejprve separátně, poté následují společné závěry. V kapitole „Neoklasický model růstu“ je dominantní pozornost věnována Solowovu modelu a Bretschger krátce

představuje i jinak opomíjený Tobinův model (1965). Na základy neoklasické teorie růstu navazuje kapitola „Mezičasová optimalizace“, která předkládá tradiční rozšíření neoklasické teorie v podobě Ramsey-Cass-Koopmansova modelu.

Pátá kapitola „Pozitivní externality“ již znamená přechod k nové teorii růstu. Té jsou věnovány následující tři kapitoly („Endogenní růst s dezagregovanou zásobou kapitálu“, „Výzkum a vývoj“ a „Otevřené národní hospodářství“). Devátá kapitola „Rozšíření teorie“ sice evokuje otevření se alternativním přístupům, Bretschger ovšem zůstává pouze u doplnění aspektu rozhodování subjektů o tvorbě aktiv do nové teorie růstu. V samotném závěru kapitoly Bretschger zmiňuje existenci i jiných než dvou mainstreamových přístupů k teorii růstu. V subkapitole „Evoluční teorie“ tvrdí, že stěžejním prvkem evolučního přístupu je technologická změna. Bretschger (s odkazem na text Nelsona a Wintera, 1982) vnáší do teorie růstu myšlenku, že technologický pokrok, který má evoluční charakter, a pozitivní externality z něj plynoucí jsou do značné míry determinovány minulým vývojem. Vzhledem k aplikaci této myšlenky výhradně na problematiku technologií se jedná spíše o doplnění či rozšíření nové teorie růstu než o svěbytnou alternativní teorii růstu.

Pro úplnost dodejme, že v závěrečné kapitole se Bretschger zabývá otázkou trvale udržitelného rozvoje. Nezůstává přitom pouze u obvyklých deklarací týkajících se dopadů na životní prostředí, popř. vyčerpatelnosti zdrojů, ale nabízí i několik formalizovaných modelů převážně mikroekonomického charakteru.

„Economic Growth“ D. Weila (2005) představuje ve výčtu zahraniční literatury druhou specializovanou publikaci. Současně se jedná o nejrozsáhlejší analyzovaný text věnovaný speciálně problematice hospodářského růstu (547 stran). Přestože je určen širšímu spektru čtenářů a náročností se nachází na pomezí základního a středně pokročilého kurzu, struktura textu je z pohledu našeho příspěvku velmi inspirativní. Weil totiž jako jediný z autorů důsledně usiluje o komplexní pohled na problematiku hospodářského růstu, a to jak včetně relevantního zakomponování nejnovějších přístupů k teorii růstu, tak včetně zpětné vazby v podobě rozsáhlého spektra empirických studií, na jejímž základě Weil přiřazuje jednotlivým teoriím růstu takový význam, který skutečně odpovídá jejich reálné schopnosti hodnověrně zodpovídat základní ekonomické otázky. (analyzovat a vysvětlit základní ekonomické problémy).

Text je rozdělen do tří základních částí: "Akumulace výrobních faktorů", "Produktivita" a "Fundamentální příčiny". V části "Akumulace výrobních faktorů" jsou jednotlivé kapitoly (3 až 6) věnovány problematice fyzického kapitálu, lidského kapitálu a populačního růstu. Tato část zkoumá, do jaké míry lze rozdíly v životní úrovni mezi zeměmi vysvětlit rozdílnou mírou akumulace výrobních faktorů a dále analyzuje determinanty této akumulace.

Část "Produktivita" začíná analýzou růstového účetnictví, která ukazuje význam odchylek v produktivitě a tempech růstu pro vysvětlení rozdílů v úrovni důchodu na obyvatele. Kapitoly 8 a 9 analyzují úroveň technologií a její determinanty. Kapitola 10 se zabývá vztahem mezi technologií a efektivností a kapitola 11 významem otevřenosti ekonomiky pro hospodářský růst.

V rozsahově plnohodnotné části nazvané "Fundamentální příčiny" se Weil otevřeně hlásí k myšlence, z níž vycházejí soudobé sociálně-ekonomické přístupy k teorii růstu: akumulace a inovace jsou pouze nejbližšími příčinami hospodářského růstu. Jako hlubší příčiny růstu postupně rozebírá úlohu vlády, příjmovou nerovnost, kulturu, geografii, klima a přírodní zdroje.

Weilovu komplexnímu pojetí se částečně blíží i „Macroeconomics“ R. Gordona (2006). Gordon začíná výklad nezbytným představením Solowova modelu, nicméně vzápětí uvádí otázky, na které neoklasická teorie růstu nedokáže odpovědět (Proč jsou rozdíly v důchodu na obyvatele tak obrovské? Proč konvergence neprobíhá rovnoměrně?). Jako první, dílčí odpověď nabízí Gordon koncept lidského kapitálu, čímž se dostává k nové teorii růstu. Ta je ovšem prezentována velmi zdrženlivě, a to jak co se týče míry rozpracování, tak co se týče hodnocení její vypovídací schopnosti.

Naopak v druhé z kapitol věnovaných problematice růstu je věnována zvýšená pozornost významu neekonomických faktorů. Gordon na „velkou“ otázku (str. 350), „Proč některé země jsou o tolik produktivnější ve využívání kapitálu, kterým disponují?“, odpovídá: „Ekonomický růst vyžaduje politické prostředí, které vytváří pobídky pro investice, vyžaduje právní systém, který zaručuje ochranu vlastnických práv i ochranu řádných občanů před korupcí, úplatky, krádežemi a konfiskací jejich investic.“ Dále Gordon rozvíjí úlohu *politických a právních determinant* s odkazem na tradiční příspěvky Northa (1991), Halla a Jonese (1999) a Acemoglu, Johnsona a Robinsona (2004), resp. geografických faktorů – Sachs (2001). Méně tradiční je explicitní zdůraznění významu fyzické infrastruktury. Gordon argumentuje, že hodnota investic v chudých zemích trpí špatným stavem silniční sítě a letišť, absencí železniční dopravy nebo nízkou kvalitou telekomunikací. Přitom upozorňuje, že také *rozsah* fyzické infrastruktury stejně jako kvalitu právního systému země lze ovlivnit prostřednictvím vládních rozhodnutí.

Ojedinelé završení růstového oddílu představuje rozšíření modernizované produkční funkce s definovaným lidským kapitálem:

$$Y = AF(K, H, N),$$

kde Y je výstup, A autonomní růstový faktor reprezentující technologický pokrok, K fyzický kapitál, H lidský kapitál a N práce,

do podoby:

$$Y = A(G, P, T) F(K, R, H, N),$$

kde G je geografie, P politický kapitál, R infrastruktura, T technologie. V tomto pojetí závisí výstup na dvou funkcích A a F. Geografické a politické faktory nyní spolu s technologií ovlivňují autonomní růstový faktor A.

Gordon uzavírá, že tato komplexnější teorie růstu lépe vysvětluje, proč některé chudé země nejsou dlouhodobě schopny zahájit konvergenční proces, který by jejich životní úroveň přiblížil bohatým zemím: geografické faktory naznačují, že některé země pravděpodobně nebudou konvergovat nikdy (to je dozajista velmi diskutabilní tvrzení), politické faktory napomáhají vysvětlit, proč se některým zemím vyhýbají zahraniční investoři, technologické faktory potom závisí na determinantech, které v uvedené rovnici nejsou obsaženy.

Závěr

S ohledem na kompaktnost textu se analýza literatury zabývající se problematikou hospodářského růstu zaměřila výhradně na teorii růstu. V podstatě všechny publikace se však ve větším či menším rozsahu věnují i empirickým ověření. Pro reprezentativní přehled odkážme na text Čiháka a Holuba (2000, kap. 7). Na tomto místě je nutné zmínit značně problematické výsledky co se týče empirických ověření závěrů jak neoklasické teorie, tak zejména nové teorie růstu. Zatímco obecnou platností neoklasického konceptu podmíněné konvergence má smysl – při definování řady omezujících předpokladů – poměrně věrohodně argumentovat, finální

implikace nové teorie růstu, jež říká, že nejvyšší hospodářské dynamiky bude dosahovat skupina nejvyspělejších zemí, je při konfrontaci s ekonomickou realitou naprosto neudržitelná. V této souvislosti je potom zarážející zcela neadekvátní pozornost, která je v mainstreamových učebnicích nové teorii růstu věnována.

Podívejme se pro porovnání na logická tvrzení M. Olsona, jednoho z nejcitovanějších představitelů sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu. Olson (1996) upozorňuje, že ani stará, ani nová teorie růstu nepredikují ve skutečnosti pozorovaný vztah: nejrychleji rostoucí země nejsou nikdy země s nejvyšším důchodem na obyvatele (jak tvrdí nová teorie), ani země s nejnižším důchodem na obyvatele (neoklasický koncept konvergence), nýbrž je to vždy určitá skupina zemí s relativně nižší ekonomickou úrovní. Skupina chudých zemí jako celek nikdy neroste rychleji než skupina nejvyspělejších zemí; na druhou stranu ale vybraná skupina zemí s relativně nízkým důchodem na osobu roste rychleji než jakákoliv země s vysokým důchodem na osobu.

Mnoho mainstreamových ekonomů dnes uznává význam institucí pro ekonomický rozvoj: pouze země, které zavedou některé základní instituce – zejména jasně definovaná a vymahatelná vlastnická práva, případně stabilní politické prostředí atd. – mohou uvažovat o akumulaci kapitálu, vývoji nových technologií, nastartování konvergenčních procesů a dalších atributů teorií růstu hlavního proudu. Míra reflexe tohoto obecného konsensu v učebnicích vycházejících z myšlení ekonomie hlavního proudu je však prozatím minimální.

Jak vyplývá z předložené analýzy, naprostá většina učebnic nabízí rigidní strukturu kapitol, které jsou růstové teorii věnovány. Úvodem se zpravidla konstatuje, že soudobá teorie růstu je tvořena dvěma přístupy – neoklasickou teorií a novou teorií – a těm je věnována dominantní pozornost. Někteří autoři následně dodávají, že existují i další faktory ovlivňující ekonomickou výkonnost, které teorie růstu hlavního proudu opomíjejí. Těmto faktorům je posléze věnována větší nebo (častěji) menší pozornost. Vždy jsou však zmiňovány až na závěr jako svého druhu doplnění či rozšíření základních poznatků. Pozornost, která je v mainstreamové literatuře věnována nové teorii růstu a alternativním, sociálně-ekonomickým přístupům, je v obou případech nepřímo úměrná jejich schopnosti vysvětlit odlišná tempa růstu v jednotlivých zemích a obrovské rozdíly v jejich životní úrovni.

Relevantní učebnicový výklad problematiky hospodářského růstu by proto měl vycházet ze zcela odlišného pojetí. Jeho hlavní atributy lze popsat zhruba takto: standardní klasifikace teorií růstu je třeba doplnit o doposud alternativní přístup vycházející z myšlenek nové institucionální ekonomie⁶. Výchozí neoklasická teorie růstu by měla být v rámci výkladu zasazena do širšího kontextu, resp. podmínek, v jejichž rámci má smysl uvažovat o podmíněné konvergenci; tyto podmínky jsou v současné době explicitně pojednány pouze v rámci alternativních přístupů. Standardní učebnicový výklad nové teorie růstu by se měl omezit na technický přínos v podobě endogenizace technologického pokroku, ovšem nikoliv na dalekosáhlé implikace nové teorie růstu, které jsou v rozporu s ekonomickou realitou, resp. s výraznou většinou empirických ověření. Alternativním sociálně-ekonomickým přístupům, zejména teorii růstu nové

⁶ Ponechejme stranou, že v rámci teorie růstu nové institucionální ekonomie nalezneme několik myšlenkových proudů, které se liší zejména v tom, do jaké míry akcentují formální, resp. neformální pojetí institucí.

institucionální ekonomie, je třeba věnovat adekvátní pozornost. Takovou, která odpovídá jejich schopnosti zodpovídat některé základní ekonomické otázky.

Vrátíme-li se závěrem ještě jednou k provedené analýze literatury hlavního proudu, lze přes dosud výrazně kritický tón konstatovat, že částečně pojetí Gordonovy „Macroeconomics“ (2006), ale zejména pojetí Weilovy publikace „Economic Growth“ (2005) se těmto zásadám v řadě ohledů blíží. Protože se jedná pouze o dvě publikace, bylo by zřejmě předčasně hovořit o novém trendu. Vzhledem k tomu, že se v rámci provedené analýzy jedná o dva nejnovější tituly, naznačuje tato skutečnost snad alespoň naději do budoucna, že čtenáři učebnic makroekonomie získají poněkud realističtější představu o klíčových faktorech, které determinují ekonomickou výkonnost a životní úroveň zemí.

Literatura

- [1] Alesina, A. – Perotti, R.: The political economy of growth: a critical survey of the recent literature. World Bank Economic Review, 1994, 8(3).
- [2] Aron, J.: Growth and Institutions: A Review of the Evidence. World Bank, The World Bank Research Observer, 2000, vol. 15, no. 1.
- [3] Acemoglu, D. – Johnson, S. – Robinson, J.: Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution. NBER, 2001, Working Paper No. 8460.
- [4] Acemoglu, D. – Johnson, S. – Robinson, J.: Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth. NBER, 2004, Working Paper No. 10481.
- [5] Bretschger, L.: Wachstumstheorie. München, Wien: Oldenbourg, 1998.
- [6] Burda, M., Wyplosz, C.: Macroeconomics – a European text. New York: Oxford university press, 2001.
- [7] Clague, Ch. – Keefer, P. – Knack, S. – Olson, M.: Institutional and Economic Performance: Property Rights and Contract Enforcement. In Clague, CH. (ed.): *Institutions and Economic Development: Growth and Governance in Less-Developed and Post-Socialist Countries*. London: The John Hopkins University Press, 1997.
- [8] Dolar, D. – Kray, A.: Institutions, Trade and Growth. The World Bank, 2002. Dostupný na: http://siteresources.worldbank.org/DEC/Resources/Institutions,Trade_and_Growth.pdf 18.6.2007.
- [9] Dornbusch, R. – Fisher, S.: Makroekonomie. Praha: SPN a Nadace Economics, 1994.
- [10] Dornbusch, R. – Fisher, S. – Startz, R.: Macroeconomics. New York: McGraw-Hill/Irwin, 2004.
- [11] Engerman, S. L. – Sokoloff, K. L.: Institutions and Non-Institutional Explanations of Economic Differences. NBER, 2003, Working Paper No. 9989.
- [12] Freeman, R. B.: Single Peaked Vs. Diversified Capitalism: The Relation Between Economic Institutions and Outcomes? NBER, 2000, Working Paper No. 7556.
- [13] Čihák, M. – Holub, T.: Teorie růstové politiky. Praha: VŠE, 2002.
- [14] Frait, J. – Červenka, M.: Předpoklady a faktory dynamického růstu české ekonomiky ve světle nové teorie a empirie růstu. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky. 2002, č. 3.
- [15] Gordon, R. J.: Macroeconomics. Pearson, Addison Wesley, 2006.
- [16] Glaeser, E. L. – La Porta, R., Lopez-De-Silanes, F., Shleifer, A.: Do Institutions Cause Growth? NBER, 2004, Working Paper No. 10568.

- [17] Hall, R. E. – Jones, Ch. I.: The Productivity of Nations. NBER, 1996, Working Paper No. 5812.
- [18] Hall, R. E. – Jones, Ch. I.: Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker than Others? 1999. Dostupný na: <http://elsa.berkeley.edu/~chad/pon400.pdf><http://elsa.berkeley.edu/users/chad/HallJonesQJE.pdf>, 18.6.2007.
- [19] Heijdra, B. J. – van der Ploeg, F.: Foundations of modern macroeconomics. Oxford university press, 2002.
- [20] Holman, R.: Makroekonomie. Středně pokročilý kurz. Praha: C. H. Beck, 2004.
- [21] International Monetary Fund: World Economic Outlook – Growth and Institutions, International Monetary Fund, 2003.
- [22] International Monetary Fund: World Economic Outlook – Building Institutions, International Monetary Fund, 2005.
- [23] Jütting, J.: Institutions and Development: A Critical Review. OECD Development Centre, 2003, Working Paper No. 210.
- [24] Kadeřábková, B.: Úvod do makroekonomie. Neoklasický přístup. Praha: C. H. Beck, 2003.
- [25] Kouba, L. – Přenosil, J.: Diskuse přístupů k teorii růstu v rámci nové politické ekonomie. *Národohospodářský obzor*, 2003, č. 4.
- [26] Mach, M.: Makroekonomie II pro magisterské (inženýrské) studium. Slaný, Melandrium, 2001.
- [27] Minford, P. – Peel, D.: *Advanced Macroeconomics: A Primer*. Edward Elgar, 2002.
- [28] Mc Arthur, J. W. – Sachs J. D.: Institutions and Geography: Comment on Acemoglu, Johnson and Robinson (2000). NBER, 2001, Working Paper No. 8114.
- [29] Mlčoch, L.: Institucionální ekonomie. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005.
- [30] Mlčoch, L. – Machonin, P. – Sojka, M.: Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2000.
- [31] North, D. C.: Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, 1990.
- [32] North, D. C.: Vývoj ekonomické výkonnosti v čase. *Politická ekonomie*, 1994, č. 4.
- [33] North, D. C.: Institucionální struktury a transformační procesy. *Politická ekonomie*, 1994, č. 5.
- [34] Olson, M.: The Rise and Decline of Nations. Economic Growth, Stagflation and Social Rigidities. Yale University Press, 1982.
- [35] Olson, M.: Big bills left on sidewalk: why some nations are rich and other poor. *Journal of Economic Perspectives* 1996, No. 2, Spring.
- [36] Olson, M.: Power and Prosperity. Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships. New York: Basic Books, 2000.
- [37] Rodrik, D.: Institutions for High-Quality Growth: What They Are and How to Acquire Them. NBER, 2000, Working paper No. 7540.
- [38] Rodrik, D. – Subramanian, A. – Trebbi, F.: Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development. NBER, 2002, Working Paper No. 9305.
- [39] Romer, D.: *Advanced Macroeconomics*. New York: McGraw Hill, 2001.
- [40] Sachs, J. D.: Institutions Don't Rule: Direct Effect of Geography on Per Capita Income. NBER, 2003, Working Paper No. 9490.
- [41] Sojka, M. – Kouba, L.: Kapitoly z dějin ekonomických teorií. Brno: MZLU, 2006.
- [42] Thirlwall, A. P.: The Nature of Economic Growth: an alternative framework for understanding the performance of nations. Cheltenham: Edward Elgar, 2002.

- [43] Varadzin, F. a kol.: Ekonomický růst a rozvoj. Praha: Professional Publishing, 2004.
- [44] Weil, D. N.: Economic growth. Pearson, Addison Wesley, 2005.
- [45] World Bank: World Development Report 2002: Building Institutions for Markets. New York: Oxford University Press, 2001.
- [46] World Bank: World Development Report 2003: Sustainable Development in a Dynamic World. New York: World Bank and Oxford University Press, 2002.
- [47] Zakaria, F.: Budoucnost svobody – Neliberální demokracie v USA a ve světě. Praha: Academia, 2005.
- [48] Zweinert, J. – Goldschmidt, N.: The Two Transitions in Central and Eastern Europe and the Relation between Path Dependent and Politically Implemented Institutional Change. HWWA Discussion Paper, Hamburg, 2005. Dostupný: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=704281, 18.6.2007.

Summary

Lots of alternative social-economic contributions to the growth theory have emerged in the economic literature since the early nineties. Their common feature is that they focus on the significance of various non-economic factors. These factors could be sorted out into political, institutional and cultural features. Nowadays, the majority of economists accept importance of basic institutions (property rights) in the economic growth and development. However, contemporary mainstream literature leaves them out completely. The aim of this paper is to analyze the incidence of social-economic approaches to the growth theory in mainstream literature and to point out their undervaluation in relation to their real importance. The first part of the paper deals with Czech literature and the second part with foreign literature.